

ORLANDO FIGES

DANSUL
NATAȘEI

O ISTORIE CULTURALĂ A RUSIEI

Traducere de Lucia Popovici

POLIROM
2024

Cuprins

<i>Lista creditelor pentru ilustrații și fotografii</i>	9
<i>Note asupra hărților și a textului</i>	13
<i>Hărți</i>	15
Introducere	23
1. Rusia europeană	29
2. Copiii anului 1812	77
3. Moscova! Moscova!	131
4. Căsnicia țărănească	179
5. În căutarea sufletului rus	229
6. Urmașii lui Genghis-Han	275
7. Rusia prin lentila sovietică	327
8. Rusia de peste hotare	391
<i>Note</i>	437
<i>Glosar</i>	479
<i>Tabel cronologic</i>	481
<i>Mulțumiri</i>	489
<i>Ghid de lecturi suplimentare</i>	493
<i>Index</i>	515

Ar putea părea ciudat că o operă literară a provocat asemenea unde de șoc puternice în întreaga societate. Însă identitatea Rusiei avea la bază mitul pe care Cehov îl distrusese. Idealul narodnicist al țărănimii devenise în asemenea măsură fundamental pentru modul în care națiunea se concepea pe sine, încât să pui în discuție acest ideal echivala cu a stârni îndoieli chinuitoare cu privire la întreaga Rusie. Impactul povestirii era și mai tulburător din pricina stilului factual simplu în care era scrisă. Părea nu atât o operă de ficțiune, cât un studiu documentar: cenzorul țarist îl numise un „articol”⁹³.

Povestirea lui Cehov era rodul faptului că autorul ei cunoștea din proprie experiență țărănimea. În satele din jurul micuței sale moșii de la Melihovo erau mulți țărani care mergeau să lucreze ca servitori în casele aristocrate din Moscova, aflată în apropiere. Influența vieții urbane era vizibilă în comportamentul celor care rămâneau în urmă. Cu puțin timp înainte de a scrie povestirea, Cehov a avut ocazia să observe un grup de servitori beți în propria bucătărie. Unul dintre ei își măritase fata, împotriva voinței sale, în schimbul unei găleți cu vodcă, pe care acum o beau⁹⁴. Dar Cehov nu era șocat de asemenea scene. În anii cât lucrase ca doctor ajunsese să-i cunoască pe țărani. Țăranii bolnavi veneau la Melihovo de la kilometri depărtare, iar el îi trata gratuit. În timpul epidemiei de holeră care urmase foametei din 1891, renunțase la scris și lucrase ca medic pentru *zemstva* raională din Moscova. Munca istovitoare îl familiarizase cu condițiile precare în care trăiau și mureau țăranii cei mai săraci. „Țăranii sunt grosolani, nesănătoși și suspicioși”, îi scria Cehov unui prieten, „dar gândul că strădaniile noastre nu vor fi în zadar face ca totul să fie trecut cu vederea”⁹⁵. Cinci ani mai târziu, în 1897, Cehov a ajutat la colectarea datelor pentru primul recensământ național din istoria rusă. A fost îngrozit de ceea ce a aflat – că la doar câțiva kilometri de Moscova existau sate în care șase din zece copii mureau până la vârsta de un an. Asemenea statistici l-au înfuriat, el fiind un liberal al „faptelor mărunte”, și l-au împins spre stânga politică. Descoperind, de pildă, că săracii externați din spital mureau din cauza lipsei îngrijirilor necesare, Cehov i-a trimis o diatribă lui Ejev, un bine-cunoscut editorialist al cotidianului de dreapta *Novoe vremia*, în care a susținut că, de vreme ce bogații deveneau și mai bogați transformându-i pe țăranii săraci în bețivi și prostituate, ar trebui obligați să acopere costurile îngrijirilor lor medicale⁹⁶.

În spatele vâlvei stârnite de povestirea lui Cehov se ascundea o problemă importantă legată de viitorul Rusiei ca țară rurală. Vechea Rusie rurală era dată la o parte de progresul orașelor, iar națiunea era împărțită în această privință. Pentru slavofili și narodnici, care vedeau virtuțile unice ale Rusiei în cultura și comunitatea țărănească străveche, subjugarea tot mai mare a satului de către oraș reprezenta o catastrofă națională. Dar pentru occidentalști, liberali și marxiști, care îmbrățișau orașul ca pe o forță de modernizare, țărănimea era înapoiată și sortită pieirii. Până și guvernul a fost nevoit să-și reevalueze politica țărănească pe măsură ce influența pieței urbane a început să schimbe mediul rural. Comuna țărănească nu mai reușea să hrănească populația tot mai mare din mediul rural, darămite să mai și asigure un surplus comercializabil supus impozitării de către stat; iar pe măsură ce criza agrară s-a adâncit, a devenit nucleul organizator al revoluției țărănești. Din 1861, guvernul lăsase satele în mâinile comunelor – considerându-le bastioanele ordinii patriarhale în mediul rural: administrarea de către stat s-a oprit la nivelul orașelor raionale. Dar după Revoluția din 1905 guvernul și-a schimbat politica. În timpul mandatului lui Stolîpin, prim-ministru între 1906 și 1911, a încercat să dizolve comuna sătească, care organizase războiul țăranilor împotriva

conacelor, încurajându-i pe țăranii mai puternici să înființeze ferme private pe terenuri scoase de sub controlul comunal și ajutându-i în același timp pe cei care erau prea slabi pentru muncile agricole sau care nu aveau acces la pământ din pricina noilor legi privind proprietatea privată să se mute și să muncească la oraș.

Principala cauză a acestei transformări era declinul treptat al agriculturii țărănești în zona centrală suprapopulată a Rusiei. Obiceiurile egalitare ale țăranilor îi stimulau prea puțin să producă altceva decât copii. Asta deoarece comuna distribuia pământul către gospodării în funcție de numărul gurilor de hrănit. Rata natalității din Rusia (de circa 50 de nașteri la 1.000 de oameni pe an) era de aproape două ori mai mare decât media europeană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar cele mai mari rate erau în zonele unde pământul era deținut de comună, iar dimensiunea terenului acordat era decisă în funcție de numărul membrilor familiei. Creșterea astronomică a populației rurale (de la 50 la 79 de milioane între 1861 și 1897) a generat o criză tot mai mare de pământ. Până la sfârșitul secolului, una din zece gospodării țărănești nu avea pământ deloc; iar una din cinci avea o parcelă doar puțin mai mare de un hectar, care cu greu putea hrăni o familie, având în vedere metodele primitive de cultivare folosite în zona agricolă centrală. Comunele mențineau sistemul cu asolament trienal în câmp deschis folosit în Europa de Vest în epoca medievală, în care două terenuri erau cultivate și unul rămânea pârloagă în fiecare an. Fiecare gospodărie primea un anumit număr de fâșii arabile în funcție de mărimea ei și, cum animalele erau lăsate să pască pe miriște și nu existau împrejmuiri, toți fermierii trebuiau să respecte aceeași rotație a culturilor. Pe măsură ce populația a crescut, fâșiile de teren arabil productiv au devenit tot mai înguste. În cele mai supraaglomerate regiuni, aceste fâșii aveau o lățime de cel mult câțiva metri, ceea ce făcea imposibilă folosirea plugurilor moderne. Pentru a hrăni populația în creștere, comunele măreau suprafața de teren arabil reducând pârloagele și pășunile. Însă pe termen lung acest lucru a înrăutățit situația – pământul și-a pierdut fertilitatea din cauză că era lucrat în exces, iar turmele de animale (principala sursă de îngrășământ) s-au redus din cauza lipsei pășunilor. La sfârșitul secolului al XIX-lea, una din trei gospodării țărănești nu avea nici măcar un cal⁹⁷. Milioane de țăranii au fost alungați de pe pământuri de sărăcia lucie. Unii au reușit să supraviețuiască grație meșteșugurilor locale, precum țesutul, olăritul sau tâmplăria, tăiatul și căratul lemnului, deși multe dintre aceste îndeletniciri erau eliminate de concurența fabricilor; sau muncind cu ziua pe moșiile nobililor, deși afluxul de noi mașini a redus cererea de forță de muncă de la un an la altul. Alții au părăsit zonele centrale supraaglomerate în favoarea stepelor întinse și pustii din Siberia, unde coloniștilor li se puneau la dispoziție terenuri. Dar cei mai mulți au fost nevoiți să meargă la oraș, unde au ajuns să fie muncitori necalificați în fabrici sau să lucreze ca servitori. Lacheul lui Cehov se numărase printre aceștia.

Noul stil urban se infiltra și în satele izolate. Familia țărănească tradițională extinsă a început să se destrame pe măsură ce țăranii mai tineri și cu mai multă știință de carte se străduiau să pună capăt tiraniei patriarhale a satului și să-și creeze propriile gospodării. Și-au îndreptat atenția spre oraș și valorile culturale ale acestuia pentru a dobândi independență și demnitate. Practic, orice slujbă urbană părea mai bună în comparație cu greutățile și rutina anostă a vieții țărănești. Potrivit unui sondaj efectuat în rândul elevilor din mediul rural la începutul anilor 1900, jumătate dintre ei voiau să aibă o „profesie educată” la oraș, în vreme ce mai puțin de 2% își doreau să calce pe urmele părinților lor țăranii. „Vreau să fiu vânzător”, a spus un elev, „fiindcă nu-mi place să merg prin

noroi. Vreau să fiu ca oamenii aceia care sunt îmbrăcați îngrijit și care lucrează ca vânzătorii”⁹⁸. Profesorii erau alarmați, deoarece, odată ce învățau să citească, mulți fii de țărani întorceau spatele muncii agricole și se socoteau superiori celorlalți țărani, plimbându-se țănoși în haine extravagante de oraș. Acești băieți, scria un sătean, „fugeau la Moscova și acceptau orice slujbă”⁹⁹. De acolo, priveau satul ca pe o lume „întunecată” și „înapoiată”, cu superstiții și sărăcie zdrobitoare – o lume pe care Troțki ar descrie-o ca fiind Rusia „icoanelor și gândacilor” –, și idealizau orașul, considerându-l o forță a educației și progresului social. Aceasta era baza revoluției culturale pe care avea să se construiască bolșevismul. Asta pentru că membrii de rând ai partidului erau recrutați mai ales din rândul țăranilor tineri ca aceștia; iar ideologia sa era o știință a disprețului față de lumea țărănească. Revoluția avea să o măture cu totul.

Bolșevismul era construit pe cultura comercială de masă a orașelor. Cântecelele urbane, foxtrotul și tangoul, gramofonul, târgurile de distracții și cinematograful – acestea erau formele sale după 1917. Totuși, această cultură urbană îi atrăgea deja pe țărani în anii 1890, când prezența ei s-a făcut pentru prima oară simțită în mediul rural. Cântecelele populare au fost înlocuite treptat cu „romana crudă” urbană, sau *ceastușka*, un cântec cu rimă destul de grosolan care era acompaniat de regulă la acordeon (altă invenție) în cârciumi sau pe străzi. Spre deosebire de cântecelele populare, a cărui interpretare era colectivă și impersonală, aceste cântecele urbane aveau o tematică personală și erau pline de individualitate. Și povestea populară era pe cale de dispariție, pe măsură ce noii cititori rurali creați de recenta dezvoltare a învățământului primar s-au îndreptat spre literatura urbană a poveștilor cu detectivi, de aventură sau de dragoste. Tolstoi se temea că țăraniile aveau să se otrăvească cu valorile egoiste ale acestui nou comerț cu cărți. Era îngrijorat că aceste povești urbane aveau eroi care izbândeau prin viclenie și înșelătorie, în vreme ce vechea tradiție țărănească respectase principiile morale. Unindu-și forțele cu editorul Sîtin, fiul unui umil negustor care se îmbogățise din vânzarea unor asemenea broșuri ieftine în provincii, Tolstoi a înființat „Intermediarul” pentru a publica ediții ieftine ale clasicilor ruși și povești simple de la țară, precum „Cum a înapoiat un mic diavol un codru de pâine” și „Unde este Dumnezeu este iubire”, pe care Tolstoi însuși le-a scris pentru noua masă de cititori de la țară. În decurs de patru ani de la înființarea editurii, în 1884, vânzările crescuseră de la 400.000 de exemplare la un număr amețitor de 12 milioane¹⁰⁰ – vânzări de carte ce nu au putut fi egale de nici o altă țară până la China lui Mao. Dar vânzările au scăzut în anii 1890, pe măsură ce la oraș erau aduse cărți mai incitante, iar cititorii au întors spatele „poveștilor cu zâne” și „povestirilor moralizatoare” ale lui Tolstoi¹⁰¹.

Pentru intelectualitate, care se definea prin misiunea sa culturală de a ridica masele la nivelul său de civilizație, această dezertare a constituit o lovitură mortală. Țăranul fusese „pierdut” în favoarea culturii comerciale vulgare a orașelor. Țăranul care era menit să adăpostească sufletul rus – creștin autentic, socialist altruist și un far moral pentru lumea întreagă – devenise o victimă a banalității. Dintr-odată, vechile idealuri erau strivite și, așa cum prevestise Dostoievski, odată ce apărătorii „poporului” și-au dat seama că acesta nu era așa cum și-l închipuiseră ei, s-au lepădat de el fără nici o umbră de regret. Dacă înainte țăranul însemna lumină, acum era umbra tot mai neagră ce se așternea peste Rusia în deceniile de dinainte de 1917. Clasele educate au fost cuprinse de o panică morală din cauza a ceea ce considerau a fi prăbușirea țărănimii în barbarie.

Revoluția din 1905 le-a confirmat toate temerile. Ani la rând, intelectualitatea visase la o revoluție eminentemente democratică. Încă din anii 1890, liberalii și socialiștii se asociaseră în campania lor pentru reformă politică. S-au bucurat în primăvara anului 1905, când toată țara părea să ceară la unison drepturi democratice. În octombrie 1905, când Imperiul Rus era cuprins de revolte populare, armata era mutilată de răzvrătirile soldaților, iar propriul tron era amenințat de o grevă generală, Nicolae al II-lea a cedat în cele din urmă presiunii miniștrilor lui liberali de a înfăptui o serie de reforme politice. Manifestul din Octombrie, cum au ajuns acestea să fie cunoscute, era un fel de constituție – deși nu a fost emis cu acest titlu, deoarece țarul a refuzat să recunoască orice constrângeri formale asupra puterii sale autocrate. Manifestul prevedea libertăți civile și un parlament legislativ (sau Dumă) ales printr-un vot larg. Țara a sărbătorit. S-au format noi partide politice. Oamenii spuneau că se născuse o nouă Rusie. Dar revoluția politică se transforma în tot acest timp într-una socială, pe măsură ce muncitorii insistau asupra cererilor lor radicale de democrație industrială printr-un număr tot mai mare de greve și proteste violente, iar țăranimea își relua lupta străveche pentru pământ, confiscând proprietăți și alungând nobilimea de pe moșii. Unitatea națională din 1905 s-a dovedit în scurt timp a fi iluzorie, liberalii și socialiștii luând-o pe căi diferite după octombrie. Pentru elitele înstărite, Manifestul din Octombrie era scopul final al revoluției. Dar pentru muncitori și țăranime era doar începutul unei revoluții sociale împotriva proprietății și a privilegiului. Liberalii speriați au dat înapoi în privința angajamentului lor față de revoluție. Nesupunerea tot mai mare a claselor inferioare, luptele de stradă, incendiile și distrugerea moșiilor care aveau loc în mediul rural, neîncrederea și ura de pe chipurile țăranilor care au continuat să le facă probleme moșierilor multă vreme după restabilirea sângeroasă a ordinii – toate acestea au distrus caracterul romantic al „poporului” și al cauzei sale.

În 1909, un grup de filosofi critici la adresa intelectualității radicale și a rolului ei în Revoluția din 1905 a publicat o culegere de eseuri intitulată *Vehi (Repere)*, în care era exprimată cu forță această deziluzie. Eseurile au stârnit un val uriaș de controverse – nu în ultimul rând deoarece autorii lor (foști marxiști precum Piotr Struve și Nikolai Berdiaev) avuseseră cu toții un trecut impecabil (adică radical din punct de vedere politic) –, ceea ce era grăitor în privința noii tendințe de îndoială și autoanaliză a intelectualității. Eseurile constituiau un atac feroce la adresa cultului „poporului” din secolul al XIX-lea și a tendinței lui de a subordona toate celelalte interese cauzei poporului. Prin această urmărire a intereselor materiale, intelectualitatea împingea Rusia către o a doua revoluție, mult mai violentă și mai distructivă decât prima. Civilizația era amenințată și era datoră claselor educate să înfrunte această realitate :

Așa suntem noi : pe lângă faptul că nu putem visa să ne contopim cu poporul, trebuie să ne temem de el mai mult decât de orice pedeapsă a guvernului și trebuie să binecuvântăm acea autoritate care, doar cu baionetele și închisorile ei, reușește să ne apere de furia populară¹⁰².

Exista un sentiment general, căruia eseurile îi dăduseră glas, că masele aveau să distrugă civilizația europeană fragilă a Rusiei și că, dacă avea să izbucnească revoluția, Rusia urma să fie trasă în jos, la nivelul țăranimii semisălbatică. Romanul lui Andrei Belii *Petersburg* (1913-1914) e plin de imagini în care orașul este cotropit de hoarde asiatice. Nici măcar Gorki, un erou și un apărător al omului de rând, nu a rezistat noii

atmosfere apocaliptice. „Ai dreptate de 666 de ori”, îi scria el unui prieten din lumea literară în 1905, „[revoluția] dă naștere unor adevărați barbari, aidoma celor care au devastat Roma”¹⁰³.

Această atmosferă sumbră a fost surprinsă în ceea ce este cu siguranță cel mai dezolant portret al vieții rurale din literatura lumii: nuvela *Satul* (1910) de Ivan Bunin. Bunin avea experiența vieții de țaran. Spre deosebire de Turgheniev sau Tolstoi, care erau descendenți ai elitei aristocratice, Bunin aparținea micii nobilimi provinciale, care trăise dintotdeauna aproape de țărani și care avea un stil de viață asemănător acestora în multe privințe. Bunin considera țaranul „tipul național”, iar povestirile sale despre țărani erau concepute ca judecăți asupra poporului rus și a istoriei sale. Nu-și făcuse niciodată iluzii cu privire la calitățile spirituale sau nobile ale țăranilor. Jurnalele lui sunt pline de incidente oribile la care fusese martor sau despre care auzise în sate: o femeie care a fost bătută atât de crunt de soțul ei beat, încât a trebuit să fie „bandajată ca o mumie”; o altă femeie violată atât de des de soțul ei, încât a murit în urma hemoragiei¹⁰⁴. Primele povestiri ale lui Bunin tratau realitățile dure ale vieții la țară în anii 1890 – un deceniu al foametei și exodului rural. Ele abundă în imagini ale distrugerii și degradării: sate abandonate, fabrici care scoteau un fum roșu-aprins, țărani bătrâni sau bolnavi. Aici satul lui Bunin era un tărâm al frumuseții naturale subminat și distrus treptat de noua economie industrială. Însă după 1905 Bunin și-a schimbat perspectiva asupra satului. A ajuns să-l considere nu doar o victimă, ci principalul vinovat de moartea sa. Nuvela *Satul* este plasată în 1905, într-un loc numit Durnovo (de la cuvântul *durnoi*, care înseamnă „rău” sau „putred”). Țăranii de aici sunt descriși ca fiind posomorâți și ignoranți, prădalnici și necinstiți, leneși și corupți. În Durnovo nu se întâmplă mare lucru. Nuvela lui Bunin nu are intrigă. Ea constă în descrierea existenței mohorâte a unui cărciumar care e îndeajuns de inteligent încât să conștientizeze deșertăciunea propriei vieți. „Doamne, ce loc! E o temniță!”, conchide el. Cu toate acestea, după cum sugerează nuvela lui Bunin, toată Rusia rurală e un Durnovo¹⁰⁵.

Satul a zdruncinat puternic societatea. Poate mai mult decât orice altă operă literară, i-a făcut pe ruși să se gândească la soarta fără speranță a țăranimii lor. „Ceea ce l-a frapat pe cititor în această carte”, scria un critic, „nu a fost descrierea sărăciei materiale, culturale și juridice a țaranului... ci conștientizarea faptului că nu exista nici o scăpare. Țăranul înfățișat de Bunin putea dobândi, în cel mai bun caz... doar înțelegerea propriului primitivism deznădăjduit, a faptului că este condamnat”¹⁰⁶. Gorki scria despre *Satul* că silise societatea să se gândească serios „nu doar la țaran, ci și la întrebarea dacă Rusia va mai exista sau nu”¹⁰⁷.

La fel ca Bunin, Maxim Gorki știa cum era viața la țară: deziluziile sale în privința țăranimii se bazau pe experiență. El însuși provenea din „adâncuri” – orfan care supraviețuise mâncând din gunoaiele de pe malurile Volgăi și cutreierând orașele, un copil al străzii îmbrăcat în zdrențe. Tolstoi spunea odată despre Gorki că părea „să se fi născut bătrân” – și, într-adevăr, în primii săi opt ani de viață, Gorki cunoscuse suferința umană mai mult decât avea să vadă contele în toate cele opt decenii ale vieții sale. Casa bunicului lui Gorki din Nijni Novgorod, unde fusese crescut după moartea tatălui său, era, după cum o descria el în *Copilăria* (1913), un microcosm al Rusiei provinciale – un loc al sărăciei, cruzimii și răutății, unde bărbații aveau patima băuturii, iar femeile își găseau alinarea în Dumnezeu. Gorki a simțit toată viața o aversiune teribilă față de această Rusie rurală „înapoiată” – dezgust care l-a așezat alături de bolșevici:

Când îmi amintesc de aceste apăsătoare ticăloșii ale vieții rusești pline de sălbăticie, mă întreb uneori dacă face să vorbesc de ele. Și, de fiecare dată, îmi răspund cu o convingere mereu nouă : face, deoarece ele-s un adevăr adânc înrădăcinat, care n-a fost stârpit nici până în ziua de azi. Și acesta-i adevărul pe care trebuie să-l cunoști temeinic, ca să-l poți smulge cu rădăcină cu tot din mintea și din sufletul omului și din viața noastră apăsătoare și rușinoasă¹⁰⁸.

În 1888, la vârsta de 20 de ani, Gorki „mersese în mijlocul poporului” împreună cu un narodnic pe nume Romas care a încercat să înființeze o cooperativă și să-i organizeze pe țăranii dintr-un sat de pe Volga, de lângă Kazan. Demersul s-a sfârșit dezastruos. Sătenii au dat foc cooperativei și i-au alungat după ce Romas a ignorat amenințările țăranilor mai bogați, care aveau legături strânse cu negustorii vechi din orașul învecinat și care nu priveau cu ochi buni amestecul lor. Trei ani mai târziu, Gorki a fost bătut până și-a pierdut cunoștința de un grup de țărani atunci când a încercat să intervină în apărarea unei femei care fusese dezbrăcată de tot și bătută cu cravașa de soțul ei și o mulțime înfiorătoare după ce fusese găsită vinovată de adulter. Experiența i-a lăsat lui Gorki o neîncredere amară în „sălbaticul nobil”, ducându-l la concluzia că, oricât de buni ar fi luați individual, țăranii lăsau tot ce era bun în urmă atunci când se „strângeau laolaltă într-o gloată cenușie” :

...ori se gudurau ca niște câini pe lângă cei puternici, de-ți era scârbă să te uiți la ei. Alte dați îi apuca din senin o cruzime de fiară, se zbârleau, își arătau colții și urlau sălbatic unii la alții, gata să se încaiere, ba se și încăierau din nimica toată. În asemenea clipe erau înspăimântători, gata să dărâme și biserica, unde nu mai departe decât în ajun se îndrumaseră blajini și smeriți, ca oile la țarc¹⁰⁹.

Privind înapoi la violența anilor revoluționari – violență pe care a pus-o pe seama „instinctelor sălbatice” ale țăranimii ruse –, Gorki scria în 1922 :

Unde este așadar țăranul acela rus prietenos, contemplativ, căutătorul neobosit al adevărului și dreptății, prezentat atât de convingător și de frumos lumii de literatura rusă a secolului al XIX-lea ? În tinerețe am căutat serios un asemenea om în toată Rusia rurală, dar nu l-am găsit¹¹⁰.

6

În 1916, Diaghilev a fost întrebat unde își avea originile intelectuale compania Ballets Russes. În țăranimea rusă, a răspuns acesta : „în obiectele utile (ustensilele domestice din zonele rurale), în pictura săniilor, în modelele și culorile rochiilor țăărănești sau în ramele sculptate ale unui geam ne găsim motivele și pe această temelie construim”¹¹¹. În realitate, compania Ballets Russes era o urmașă directă a „mersului în mijlocul poporului” din anii 1870.

Totul a început la Abramțevo, colonia artiștilor creată de familia Mamontov pe moșia ei de lângă Moscova, care a devenit în scurt timp centrul mișcării artelor și meșteșugurilor. Soția magnatului feroviar, Elizaveta, era o bine-cunoscută simpatizantă a narodnicilor ; și, la scurt timp după ce moșia a fost cumpărată în 1870, a deschis acolo o școală și un